



דף שבועי

בס"ד

פרשת יתרו, תשפ"ג, מספר 1507

המסר הא-לוהי בעשרת הדיברות

מיכאל קנובסקי

את מה שנאמר למשה. אבל טוב, מתן תורה אינו מוזכר.

אולי חשבו בני ישראל שישמעו מפי ה' את סודות הקוסמוס או אולי "את אשר יקרא אתכם באחרית הימים" (בר' מט:א). האם התאכזבו בני ישראל בשמעם באותו מעמד נבואי דברים "בנאליים" כמו "לא תרצח" (שמ' כ:יג) או "כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ" (שם:יב), שכל בר דעת כבר מקיימם ללא ציווי מה? אברבנאל מנסח שאלה זו כך:

השאלה ה"ג: ...כי הנה ההזמנות שהזמין הקב"ה לאותו מעמד הגדול והנורא והדברים ההם המבהילים בהרעשת שמים וארץ היה ראוי שיהיו כדי לבאר אל עמו ואל חסידיו דרושים עמוקים א-לוהיים אשר לאו שכלי בני אדם במחקרם ועיונם להשיגם על אמיתתם... ואין כן עשרת הדברות... וכן, שיכבד אדם את אביו ואת אימו ולא ינאף ושלא ירצח ולא יגנוב ולא ירע את חברו, הם כולם דברים שהגס מבני אדם ידעם בשלמותם.

ייתכן שפילון האלכסדרוני חשב על שאלה זו בפרקי על עשרת הדברות, וכך הוא כותב (תורגם מיוונית):

למה ציפו משה ובני ישראל שייאמר להם בהר סיני? בשום מקום לא מוזכר שבני ישראל עומדים לקבל את עשרת הדיברות. בתחילת דרכו כנביא נאמר למשה ש"תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שמ' ג:יב). גם סמוך למעמד הר סיני ה' מצווה את משה (שמ' יט:ג-ו):

כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתִגִּיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל... וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקִלִּי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהֵייתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ. וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכַת כְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

ה' מצווה את משה לומר לבני ישראל שישמעו בקולו ושישמרו בריתו. על איזו ברית מדובר? ועל מה צריכים לשמור? ממש לא ברור. לאחר מכן ה' אומר למשה: "הֲנֵה אֲנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעָבַר הָעֵנָן בְּעָבֹר יִשְׁמַע הָעַם בְּדַבְרֵי עֲמֹךָ וְגַם בְּךָ יֶאֱמִינוּ לְעוֹלָם" (שמ' יט:ט), וכן: "הֵיוּ נִכְנָסִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יֵרֵד ה' לְעֵינֵי כָּל הָעָם עַל הַר סִינַי" (שמ' יט:יא). העם מבין שנכונה להם איזושהי התגלות א-לוהית, ושישמעו מפי הגבורה

* ד"ר מיכאל קנובסקי עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביווגיה באוניברסיטת בר-אילן.
** המאמר מוקדש לבני נפתלי ולכלתו מרים לרגל נישואיהם. שיזכו להקים בניין עדי עד נאמן בישראל.
1 ישנה מחלוקת מפרשים. הרמב"ן כותב "הברית אשר כרתי את אבותיכם להיות להם לאלוקים ולזרעם אחריהם". אבן עזרא מסביר שזו הברית שכרת ה' לאחר מתן תורה. רש"י מפרש שמדובר על ברית שמירת המצוות שיינתנו להם.



ששכר אריכות ימים הוא דווקא "על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך" (שם), קרי ארץ ישראל. הרי אין זו מצווה התלויה בארץ. הנצי"ב מביא את שיטת הרמב"ן,⁵ שסובר שכל התורה כולה מצוותה בארץ ישראל, ולא רק המצוות התלויות בארץ. גם המצוות השכליות, כמו כיבוד אב ואם, עיקר מצוותם בארץ ישראל. ומסיים הנצי"ב ואומר:

משום הכי כתיב במצווה זו של כיבוד אב ואם גם כן על האדמה, ללמדנו דאחר שהיא מצוות עשה הכתובה בתורה, הרי היא ככל חוקי התורה שאין בהם טעם ושכל אנושי.

אכן, המצוות הכתובות בעשרת הדיברות שכליות ברובן, וקיימים חוקים דומים באומות ודתות אחרות. אך בתוך מצוות אלו ישנם פרטים, שאם לא היה הקב"ה מצווה אותנו, לא היינו מגיעים אליהם בשכלנו אנו. אבי ז"ל לימדני שיש חשיבות גדולה לעובדה שה' ציווה אותנו מצוות כמו "לא תרצח", שכמותה יש חוק דומה בכל חברה מתוקנת. שכן, ישנם חוקים שקיימים כמעט בכל חברה אנושית, כמו תשלום מיסים. כשם שהחברה חוקה חוק שחייבים לשלם מיסים לממשלה, כך היא גם יכולה לפטור אנשים מסוימים מלשלם מס. אם "לא תרצח" היה חוק חברתי גרידא, החברה יכלה לחוקק גם, לדוגמה, שהמתת חסד מותרת. אבל בגלל שה' ציווה "לא תרצח", האיסור הוא אבסולוטי, גם כנגד רצון הנרצח ו/או החברה. הנביא ישעיהו כבר העיד: "כי לא מחשבותי מחשבותיכם" (יש' נה:ח). הגיונו של ה' אינו דומה להיגיון שלנו.

תשובת אברבנאל לשאלתו היא:

הללו שיצאו מפיו והוכרזו בידו (של ה') בלבד, הם גם חוקים וגם ראשי-הפרקים של החוקים לפרטיהם, והללו שהוכרזו ביד הנביא תלויים כולם בראשונים.²

לפי פילון, כל התורה על כל מצוותיה נרמזו בעשרת הדיברות, ועשרת הדיברות הם ראשי פרקים לכל שאר המצוות. במעמד הר סיני בני ישראל קיבלו לא רק את עשרת הדיברות אלא את כל המצוות, שהם ההדרכה הא-להית המיוחדת לעם ישראל. כך גם כיוון רבי סעדיה גאון באזהרות³ שכתב בסידורו. שם הוא מפרט בחרוזים את כל תרי"ג המצוות (לפי שיטת בעל הלכות גדולות), על פי סדר עשרת הדיברות.⁴ רבינו בחיי בפירושו לתורה מביא מדרש שמבטא רעיון זה:

משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו מרתף גדול ובתוכו חביות הרבה של יין טוב. בא אוהבו של מלך נתן לו חבית אחת, בא השני נתן לו שתים, לזמן בא השלישי נתן לו שלשה, בא הרביעי נתן לו ארבעה, לזמן בא בנו של מלך נתן לו כל המרתף. כך כשנברא אדם הראשון נצטווה על שש מצות כדי שיתקיים העולם בשש קצוות, בא נח ונצטווה על השביעית זו אבר מן החי, אברהם על השמינית זו המילה, יעקב על התשיעית זו גיד הנשה. כשבאו ישראל נתן להם עשרת הדיברות שהן כוללות תרי"ג מצוות.

הנצי"ב מתייחס באופן עקיף לשאלתו של אברבנאל. על המצווה "כִּבֹּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ" (שמ' כ:יב) תמה הנצי"ב בפירושו "העמק דבר", מדוע התורה מדגישה

2 פילון האלכסנדרוני, **כתבים**, בעריכת סוזן דניאל-נטף, ירושלים תשנ"א, כרך שני, עמ' 190.
3 מחורזות על תרי"ג המצוות, הנאמרים בבתי כנסת בליל שבועות, ובחגים אחרים.
4 אפילו מצוות דרבנן, כגון נר חנוכה וקריאת המגילה נרמזות שם.

5 ויקרא יח:כה.



כוללים את יראת א-להים (לא תשא [שם:ז]). עבירה על אחת משלוש המצוות של "ייהרג ואל יעבור" מערערת את חוסנה של החברה בפגיעה בנפש, בתא המשפחתי ובהתרת מעשי תועבה שונים בשם אליל זה או אחר. אדם שנשבע שבועת שווא בשם ה' מפגין היעדר יראת ה', שיכול להוביל למה שאמר אברהם: "רק אין יראת א-להים במקום הזה והרגוני" (בר' כ:יא). ועוד, חברה מתוקנת חייבת להגן על עצמה לא רק מרציחות אלא גם מפשעים אחרים כמו "לא תגנב", וצריכה להקים מערכת משפט הוגנת (לא תענה ברעך עד שקר). על מצוות בסיסיות אלו מתווסף נדבך שני שהוא הכרת הטוב למי שהיטיב עימך (כפד את אביך ואת אמך), ואולי אפילו תנאים סוציאליים מינימליים (לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך). הנדבך השלישי מרחיק את האדם לא רק ממעשה העבירה אלא אפילו מהמחשבה לעשות רע (לא תחמד... וכל אשר לרעך). הקנאה והחמדנות לא רק שמוציאים את האדם מהעולם, אלא גורמים להתפוררות החברה. רק על בסיס איתן זה ניתן לבנות את שאר נדבכי היהדות, את יתר תרי"ג המצוות, ולהיות אכן סגולה מכל העמים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אבל רצה הקב"ה להשרישם באותו מעמד בשרשי אמתיות א-לוהותו, ולהסיר מלבם הדעות המשובשות.

לפי אברבנאל, אחת מהדעות המשובשות שרצה ה' להסיר מבני האדם היא, שאין השגחה פרטית. ה' שברא שמיים וארץ, משגיח גם על כל אומה ואומה ועל כל פרט ופרט. ה' ברצונו הוציא את בני ישראל ממצרים, וברצונו נותן שכר למכבד אב ואם וגם פוקד עוון. ומסיים אברבנאל:

הנה אם כן בעשרת הדיברות האלה שהשמיע הקב"ה לעמו, השרישם בידיעתו ובהשגחתו ותגמוליו ויכולתו ואהבתו המעשים הטובים ושנאתו הרעים.

כנראה שאברבנאל שמח שמחה יתרה בתירוץ זה, כי בסוף תשובתו הוא כותב באופן די חריג: "ובזה הותרה באמת השאלה הי"ג". גם הרב יצחק קארו, דודו של מרן הבית יוסף, מסביר בספרו "תולדות יצחק" על התורה, שסיבת כתיבת עשרת הדיברות בלשון יחיד (אנכי ה' אלהיך [שם' כ:ב], לא יהיה לך [שם:ג], כפד את... [שם:יב]) ולא בלשון רבים נועדה להדגיש את השגחתו הפרטית של ה' על בני האדם.

לעניות דעתי, מצוות אלו נבחרו להינתן במעמד הנשגב של גילוי ה' בהר סיני אולי דווקא בגלל פשטותם. מצוות אלו מהוות את היסוד לכל חברה מתוקנת, קל וחומר לעם שאמור להיות 'ממלכת כוהנים וגוי קדוש'.

עשרת הדיברות בנויים על שלושה נדבכים בסיסיים. הנדבך הבסיסי ביותר כולל את שלוש המצוות של "ייהרג ואל יעבור", שהן עבודה זרה (לא יהיה לך [שם' כ:ג]), שפיכות דמים (לא תרצח [שם:יג]) וגילוי עריות (לא תנאף [שם]). בנוסף, עשרת הדיברות

6 ראו יר' ז:כב: "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צייתים ביום הוציאני אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח".